

Соколёнок

1/2020

январь - февраль

Лашын

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

ЯНЪЫ ЙЫЛ МАН

Бизим элимиздинъ таърийхинде коьплеген эм коьплеген байрамлары, маънели озггерислери яде аьдетке кирген кепте савлай халк байрамы болып белгинеди.

Сондай суьйдимли байрамлардынъ бириси – ЯНЪЫ ЙЫЛ болады демеге керек. Янъы йылды йолыгув аьдетинше коьптен бери этилинип келеди дер эдик.

Бурынгы славянлр янъы йылды 1-нши март куьнинде йолыкканлар деген токтастырув да бар. Янъы йыл биринши йылы куьнлер келувин эм эгин кырларда кулыклар басланувын коьрсеткен. Бизим мусылманларда аьли де солай болып калады демеге керек.

Оннан сонъ орыслар янъы йылды 1-нши сентябрь куьн белгилеп баслаганлар. Аьши ол кайтип бизим Москва каласында оьтетаган болыпты экен? Москва Кремлидинъ тамыннан пушкалар ман туьн ортасында уьйкен атувлар этетаган болганлар. Оннан сонъ болса Иван Уллудынъ колоколында уьйкен занъ урувын эткенлер. Ога оьзининъ явабын баъри каладынъ килселери де бергенлер. Уьйкен сес шыгарувлары басланганлар.

Россия еринде янъы йылды йолыгув Петр Биринши заманында баслаган демеге болаякпыз. Биринши сосындай зат 1700 йыл 1-нши январь куьнинде оьткерилген болыпты экен. Патша биринши оьзи де бек юбанмага суьетаган болган эм баьрисине де юбанмага разылыгын береди. Москвашылар коьп йыллар узагында байрам отларын – колокол сеслерин эм пушкадан атылувын мутпай эслеринде саклап эм эске алып турганлар демеге боламыз. Аьне сол заманнан алып Россия

еринде елкаларды ыспайы этуьви де басланган болган. Ол болса бизге Германиядан келген дейдилер.

Янъы йылда биз оьткен йылдынъ тамамларын келтиремиз – не затка етистик эм не затка етисип болмадык.

Россиядынъ туьрли халкларынынъ туьрли аьдетлери де барлар. Калмыклар янъы йылда уьйкен от ягув эткенлер – сол от ялынындай йылув келип турсын деп.

А бурятларда болса янъы йылда яздынъ биринши айынынъ биринши яз айлык куьни келген деп санаган. Янъы йыл бурятша «ак ай» болады экен-таза эм ыспайы.

Аьли Россия еринде баъри де миллетлер косылып Янъы йылды 1-нши январь куьн йолыгадылар эм ол ийги бизим аьдетимиз болган дер эдик...

С.Култаева.

Уван Тунин

Биринши кар

Кыс сувыгы ийис ала,
Орманлыкта, авлакта,
Кызыл туьске айлана
Кара ога, булыт та!

Боран борап сав кеше,
Танъ атканлай авылга,
Бос бавга эм азбарга,
Биринши кар олтырган!

Ак яювдай авлак пан,
Буьгуьн эртен куьп болып,
Баьпийлер де йолланган,
Кыс келгенге шатланып...

Орысшадан коьширген Анвар-Бек Култаев.

Мурат Төсөкаев

Канътар келди ян алып,
Япалак карды явдырып.
Кыс келгенин беркитип –
Ерди кар ман яптырып.

Алибек Капланов

Шайыр эм коьширувши

Халкымызда аты ийги белгили шайыр эм коьширувши Алибек Оьзбек улы Капланов Дагыстан республикасынын Ногай районунь Янъы Ленин авылында (авлиги Эдиге авылы) 1950-нши йыл увйт айынынъ 22-нде тувган. Атасы-анасы, авылдасларындай болып, колхозда, совхозда эгиншиликте куллык эткенлер. Олар

балаларына яслайын ок ийги тербия эм билим бермеге шалысып турганлар. Атасы Койлыбай улы Оьзбек экинши аталык согысынынъ катнасувшысы болган. Янъы авылда ети йыллык мектебин битирип, Алибек Ногай район орталыгындагы Абдулхамид Джанибеков антындагы орта мектебин битирген. Сосы йыл ок Махачкаладагы педагогикалык институтынынъ шет эллер тиллерининъ факультетине туьседи. 1973-нши йыл йогары окув ошагын битирип, туьрли-туьрли ерлерде окытувшы куллыгын бардырады. 2015-нши йылдан алып пенсияда.

Алибек ятлавларын мектебте окыйтаган заманда язып баслаган эм онынъ биринши ятлавлары «Шоьлтавысы» район газетасында баспаланган болыпты. Оннан сонъ Черкесск каласындагы «Ногай давысы» газетасынынъ бетлеринде эм ногай тилинде Махачкалада баспаланатанган «Лашын» журналында шыгадылар.

Автордынъ биринши ятлавлар йыйынтыгы «Шобытлыдынъ баврайында» деп аталып Махачкалада 2008-нши йыл баспаланган. 2010-ншы йыл Каплановтынъ «Шобытлыдынъ шинълары» деген ятлавлар эм дестанлар йыйынтыгы Дагыстан китап баспасында шыккан. Оьзининъ асарларында шайыр авылы, ногай шоьли эм онынъ

аьдемлери акында язады эм олардынъ куьнделик яшав-турмысын коьрсетпеге шалысады.

Халкымыздынъ арасында болып, Алибек Капланов коьплеген туьрли болган такпаклар, айтувлар, эртегилер йыйып алады эм оларды баспалайды.

Алибек Капланов Россия язувшылар Союзынынъ агзасы. Аьли де Ногай тилинде шыгатаган гатеталар эм журналлар ман байланысын уьзбейди.

Ол халкымыз арасында коьширувди деп белгили. Олай деп айтувымыз, ногай тилине белгили шайырлер Кайсын Кулиевтинъ, Расул Гамзатовтынъ, Генрих Гейнединъ эм баскалардынъ асараларын коьширген эм баспалайды.

Биз белгили шайырди эм коьширувди сыйлы мерекеси – 70 йыллыгы ман йылы кепте кутлаймыз, ога берк ден савлык эм яратувшылык тармагында бийиклевлер сагынып кетпеге сьземиз.

С.Култаева.

Боз-ювсан

Тенъиздей тасып, дувласып,
Шоьлим яйнайды язлыкта.
Боз торгайы шувласып,
Саз сарнайды данъылда.

Мыс кокыйды ясылы,
Эркелеп шоьлде авнасанъ,
Бу наьвметтинъ асылы –
Борап яткан боз-ювсан.

Яйда, шоьлим, кийинсенъ,
Опырагынъ боз-ювсан.
Сыркав тавып кесилсенъ,
Саардай язган боз-ювсан.

Неше арка, неше яз
Явдырап туьзди ябады.
Яйы-кысы боз-ювсан –
Ырымы, ыгы ятады.

Ай, боз торгай, боз торгай!
Боз-ювсанынъ айланшы.
Оьмирден еткен йыравдай,
Куьйин туьздинъ толгашы!

Яйда, шоьлим, кийинсенъ,
Опырагынъ боз-ювсан.
Сыркав тавып кесилсенъ,
Саардай язган боз-ювсан.

Ана тилди саклайык

Ана тилди саклайык
Уйшиликте, аыр ерде.
Яс несилге бергендей,
Эс этейик куьнде де.

Эс берейик, соьйлейик,
Ана тилде уялмай.
Карыстырып юрмейик,
Ят соьзлерди карамай.

Уйренеек, билейик,
Бала бавда, мектебте.
Ана тилдинь сербетин
Баалайык оьмирге.

Баалайык, бавлайык,
Ногай тили сав турда.
Уллы шоьлден тоьбедей,
Аз шоьлимиз бар турда.

Йойытпайык, ярамас!
Элдинь яны-ана тил!
Эдильде тувган элди деп,
Танъла аьлим ынанмас.

Бавламасак, янмасак,
Ана тили мутылар.
Сувга баткан косактай,
Ногай ырув йойылар.

Янга якын шоьлимиз,
Иесизде бос калар.
Сакланмаган юлдызлар,
Япырылып кум болар.

Айтарга яным кыстады,
Йогардагы пайымды.
Биз болмасак, ким болар
Ногай тилдинь ягдайы?

«Хош келдинъ!»

Мине кыс келди, тоьгерек апак карга боялады, бир кешединъ ишинде дунья туьрленди. Балалар завькланып кьрга шаналар ман шыктылар, завьклы ойынларга коьмилдилер. Янъы йыл болаяктан алдын бир куьн меним эсигимди бирев какты: ашып карасам. Аяз атай эки увьрты кызарып, куьлип-яйнап эсик алдында туры. Меним кужырым келип калды эм ол меннен: «Нурият, куьн яхшы болсын, окувынъ нешик, коьнъилинъ аьруьвме?» – деп сорады. Мен авызымды ашып калдым, суьйингеннен тилим куьрмелип: «Аьруьв, Аяз атай!» – дедим. «Мен аьруьв окыган эм озин аьруьв юргисткен балалардынъ тилеклерин толтырмага шыктым, айт, Нурият, кайдай мырадларынъ бар сенинъ?» «Меним энъ уьйкен тилегим – атам-анам

коьп яшасынлар!» «О-о, аьруьв мырадынъ, кызым, аьли де бир тилегинъди айт!» – деди. «Мен баьри аьдемлерге де савлык йорар эдим, бирев де аврымаса экен, атай!» – дедим. «Калай аьруьв кыз экенсинъ сен, озинъ уьшин бир зат та тилемейсин! Кир боьлемеге аьруьв кыз, онда сени савга куьтеди!» – деди де Аяз атай йок болып кетти. Мен озь боьлмеме кирип карасам – уьндиригимнинъ уьстинде бек ыспайы куьвыршак куьлемсиреп, мага карап туры эди, мен ювырып барып оны колыма алдым, кушаклап: «Аяз кызы. Хош келдинъ!» – дедим. Ол меним энъ суьйикли куьвыршагым болды.

*Нурият Абдулова, 6 кл.,
Карагас авылыдынъ
«Тулпар», кружогы.*

Уллы Еньювдинъ 75 йыллыгына

Дав озгерислери меним аьелимнинъ таьрийхинде

Мадина Алавдин-кызы Канлыбаева Ногай районнынъ Эдиге авылынынъ мектебинде ислеп келеятыр. Баслангыш классларды етекшилейди. Мектебте сулыплы окытувшылардынъ бириси. Оьзининъ исте аьрекетлиги мен, тапкырлыгы ман, юмартлылыгы ман ис йолдасларынынъ, атааналардынъ арасында сый казанган окытувшы. Тоьменде онынъ 4-нши класста окыйган окушыларынынъ бириси Махмудова Рашидаттынъ хабар язув усталыгын ортага шыгарамыз.

Йолда ислейген ашханага казаншы болып туьседи. Темир йол ман шавлар толып фронтка аьскершилер кете эдилер.

Неше бир кайта душпан станцияда бомбылайды, казаншы кыска кылар яраланган аьскершилерди таса ерге суьйреп ясырмага амалсыз боладылар, яраларын байлайдылар, бинтлерди, яралылардынъ кийимлерин ювадылар. Куьндизкеше шеретлеп уйклайдылар, ол да бир кесек заманга. Элди аман эсен саклар ушин нешевлердинъ яс оьмирлери кесилди, неше йигитлик те коьрсетилди. Эм мине яралылардынъ ишинде тетемге карсы келеди Адиев Курмангазы – меним уьйкен атам. Согыстан сонъ ол тетемди оьзи мен бирге Ногай шоьлге аькеледи. Сырт кыскаклыга бек авыр эди тоьзбеге

«Хабар туьзуув ярысына мен «Атаклы ата-бабаларымыз бан оьктемсиймиз, – деген темады сайладым. Ата-бабаларымызша келектеги эркин яшав ушин янларын курман эткенлер. Меним аьелимде де бар сондай оьктемсигендей аьдемлерим. Ол меним уьйкен тетем Кусаинова Александра Петрована, кыскаша – Шура-тетемиз, элимизди дав шагында йигерли саклавшысы. Шура-тетей сырт бете алыстагы Байкал тарапларында 1915 йыл тувган. Онынъ уьш аданасы эм уьш синълиси болган. Ама кысмет оларды туьрли якларга таслады. Уллы Аталык согысы басланганда меним тетем 26 ясында эди. Ол кыймаслары ман бирге темир

яллаган куьннинъ коьзине, еллерге, шанъга-кумга. Бек сагына эди тувган ягын, ясыл ийнели орманларды. Коьп коьз ясын тоькти карай-карай алыска кетеген йолга. Амалсыздан уьйкен атамнынъ иниси аьели мен маслагатласып, буларга озлерининъ тунгыш кызын асырамага бередилер. Соьйтип Шура-тетемнинъ коьнъили Шоьлге ашылады.

Уллы Аталык согысында намыслы ислегени уьшин Шура-тетем «Аталык согысында кайратлы иси уьшин» деген медаль мен савгаланады. Сонъгы йылларда да «Аталык согысына 20 йыл, 30 йыл, 40 йыл» деген медальлер де онынъ омыравына тагылады. Енъуьвдинъ 50 йыллыгына тетем етеалмады. Ол меним кишкей тетемди саьбийлей обьстирди, уьйли-эсикли этти, онынъ бес аьвлетлерин де коьп коьтерди, коьп суьйди. Мине сондай эди меним уьйкен орыс тетем.

Мен бек обьктемсиймен ата-бабаларым ман. Биз, балалар, балалай бааламага керекпиз олардынъ кайратлыгы ман куралган тынышлгымызды.

Рашидат Махмудова, 4 класс, Эдига авылы.

УЛЛЫ ШАБЫЙРИДИ ОБРАЖАЛАП

Ногай район маданият уйинде уллы шабыйримиз Гамзат Юсуп улы Аджигельдиевтинъ 80-йыллык мерекесине багысланган йыр конкурсы окытувшылар арасында озды. Сосы ярасык йыр байрамын юриттилер маданият куллыкшылары Гуля Кокоева эм Бурлият Курманова. Йыр сынасында районумыздынъ 14 мектеби катнасты. Гамзат Аджигельдиевтинъ «Алдымда турган юлдыз», «Куслар, кайдан келесиз?», «Бир заманда шешекей мен тенъ коьрип», «Сылув кыз», «Куьз», «Меним сазым» эм сондай баска йырга айланган ятлавларын зангыраттылар. Тоьрешилер болып билим тармагынынъ етекшиси Агаспарова Алтын Дауд кызы, онынъ ярдамшысы Гапарова Медина Рашид кызы, депутатлар йыйынынынъ председателининъ коьмекшиси Увылбийке Донбай кызы, Куьнбатар авыл орта мектебининъ окытувшы ветераны Аджигельдиев Залимхан Юсуп улы, уллы шабыйрдинъ йиен карындаслары Гапарова Светлана Бадий кызы эм Манкаева Ася Бадий кызы

эдилер. Баьри мектеблер де оьнерлерин коьрсеттилер, шабыйрдинъ ятлагдагы сезимлерин аьр бир тынълаушыга еткермеге шалыстылар.

Биринши орынга тийисли болды Асанов атыл Нариман авыл орта мектеби, экинши орынды Орта-тоьбе авыл орта мектеби эм Суюн Капаев атыл Калинин авыл орта мектеплери алдылар, Куьнбатар, Кумли, Терекли-Мектебтинъ Джанибеков атыл орта мектеплери 3-нши орынга тийисли болдылар. Кадрия атлы орта мектебининъ окытувшысы Ису Аджиманбет кызы каравшылар савгасына тийисли болды. Баьри катнасувшыларга сый грамоталар ман Гамзат Аджигельдиевтинъ янгы шыккан «Дунья ман соьйлемеге суьмен» деген йыйынтыгын савгалалдылар. Йыр-коьнъилдинъ канаты дегенлей, баьриси де сосы сынастан коьтеринки коьнъиллер мен кайттылар.

С.Майлыбаева, окытувшы.

Йиценлер акында жабарлар

1.

Сосы яйда атайына эм тетейине конакка сыйлы йиени Камиль келип калды. Бу йолай ол ялгыз келген. Анасы уйде калган. Камиль автомашинада айырым креслода олтырып келгенин айтпай болмайды. Мен ундемей олтырып турганман деп, мактанып та алады. Атасынын айтувына коьре, сав йол бойы ол уйклап турган.

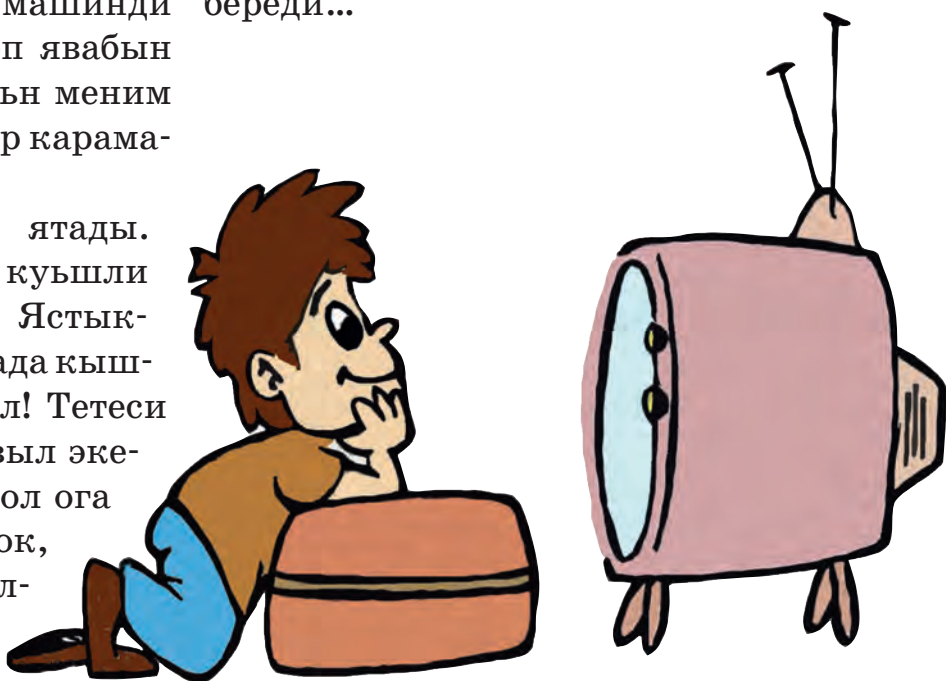
Уйде Камиль мультфильмлер карамага сьуди. Бир кере эртенги вакыт мен ога айтаман. – Юр, Камиль, атай ман косылып машинди ювайык. Ол мага булай деп явабын береди: – Йок, атай! Буьгьун меним куллыгым коьп-мультиклер карамага керекпен!

Кеште ол тетеси мен ятады. Эсик ябык болса да, меним куьшли шуьшкиргенимди эситеди. Ястыктан басын алады эм караньада кьшкырады: – Сав бол! Сав бол! Тетеси ога кьшкырмага керек тувыл экенин аньлатып айтады. Эм ол ога булай явабын береди: – Йок, кьшкырмага керек. Ол болмаса бизим атай бир зат та эситпейди!

2.

Камиль аьли тек эки ясында. Бир соьзди бир соьзге косып, соьйлемеге шалысады. Онын айтканларын уйдегилер баьриси де тыньламага сьуедилер. Тыньлайдылар эм ога ак юректен сьуйинедилер. Аьр куьн эртен эртерек турады да, кара коьзлерин ашар-ашпас, ювырады эм боьлме ишинде кьшкырады: – Атай-гиде? Тетей-гиде?

Онын да себеби бар. Атай ман тетей аьр заман онын айтканын этип турады эм не зат тилесе, сонны ога береди...

3.

Тагы да Камиль авылдагы атайман тетейине келди. Эм оларда турмага разы болды. Эндигиси ол ушясына толмага туры. Аруув сойлейди. Авыл да ога аз-аздан ярап баслаган. Ата-аналарын коьп излемейди. Кайдай шатлык болып, лезгинка биювининъ анъы шыкса, ол

биринши болып ортага шыгады эм бибийди.

Сондай балаларга карайсынъ да суйинесинъ эм оьктем боласынъ. Дунья оларга аьр заман завклы болып турсын деп... Эки-уш ясыннан алып бийисе, уйкен болганда, ол шынты биювши болаягына эш бир шек те йок! Аман турсын тек...

Турк шиметлерининъ айтувларыннан

1.

Язылганларга ынанып калма,
Обзинъ де бир кайгысын эт.

2.

Конакты сыйла,
Ол сенинъ акынъда
Халк арасында йорав айтсын.

3.

Ай куьнге карсы келсе,
Ол толы болады.

4.

Кара кеше ярык куьнге ювык болмай,
Ясыл сув кызыл отка конак болмай.

5.

Кыска аьзирлен,
Босагада шатлы яй.

6.

Сакалсыз саьбийлердинъ
Юзлери толы ай кимик.

7.

Ялгыз казы йырламайды.

8.

Коп соьйлеп турма,
Билими хабарга айланар.

9.

Алгасавлык – баьри де
Янъылыслардынъ куьши, негизи.

10.

Савкат болса,
Алгасап бер,
Шыбык пан ура болса,
Сабыр бол, алгасама.

Аьзирлеген С.Култаева

ДЖАНИБЕКОВ ОКУВЛАРЫ

Астрахань каласында 2019-ншы йылдынъ 15-нши ноябринде (караша айы) А-Х. Джанибековтынъ окувлары йырма етинши кере оьттилер. Онынъ темасы: «Таьрийхтинъ негизли кезеклери». Сол куьнге багысланып, ярыкландырувшыдынъ тувган уьйининъ касында Абдул-Хамид Джанибековка салынган эстеликтинъ ашылувы да балды.

Бу коьринислер Астраханьда озган шарадан.

Абдулхамид Вжанибековтың йыйган айтүвларыннан

1.

Асык ойнав аслык,
Топ ойнав токлык,
Кой багып, коьтен ашав боклык.
Окув окып, язув алмак,
Баьриннен де озганлык.

2.

Аргымак ялдан тайды деп,
Кунан тайга берменъиз,
Атадынъ улы малдан тайды деп,
Кемге сая коьрменъиз.

3.

Аласа арыста оьлер,
Аргымак ярыста оьлер,
Бир пишели алгыста оьлер,
Эки пишели каргыста оьлер,
Уьш пишели акырык
сынан кавыста оьлер,
Доьрт пишели тоьлесип,
Аьриси аьр муьйисте оьлер.

4.

Алпыска келген,
Таянар таякка,
Каранарсынъ ян-якка,
Уьнъип кирер уьйнинъ йок,
Дагырдадынъ куьйи йок.

5.

Асылы яхшы яман болмас,
Ясы етип карыса,
Асылы яман яхшы болмас,
Басына алтын салынса,
Толы куьйлер арам болмас,
Сан мынъ ийтлер сарыса.

6.

Ак-ак туьйме мойыншак,
Енъге хатын ялыншак,
Козалак арба йол бузар,
Куьнши хатын эл бузар,
Суьйисип болган ювыкты
Арада сувык соьз бузар.

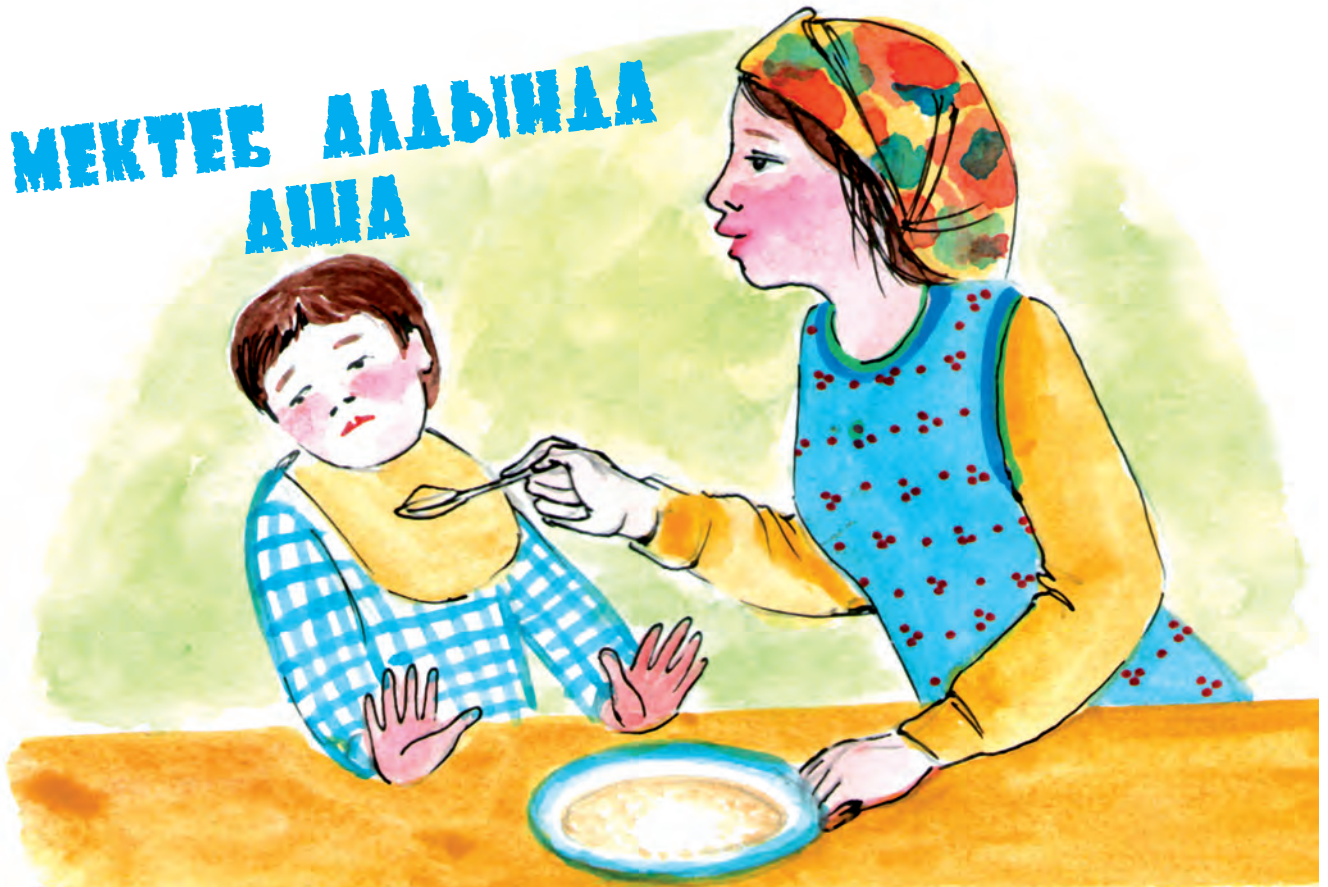
Оьсиет

Артык толган
 Ас тоьгилмей болмайды.
 Тувганнан сонъ
 Аьдем оьлмей болмайды.
 Мен де тезден
 Оьлермен, сиз каларсыз,
 Мен оьлген сонъ,
 Мени де эске аларсыз.

Кыйынымды
 Белки сонде билерсиз.
 Ногай тилге
 Керек эди. «Ах!» – дерсиз,
 Халк уьшин деп,
 Аяманъыз куьшинъыз,
 Халкка наьсип
 Курув болсын каьринъыз.

МЕКТЕБ АЛДЫНДА АША

Замир аяр куын сайын мектебине сегиз сабат отыз такыйкада бармага керек. Соннан себеп анасы Зулихат оны эртенги сабат етилерде тургызбаза эм мектебке аьзирлемеге шалысады. Аяр куын сайын. Тек Замир аьдетинше эрте турмага, бетин колын ювмага эм кийимин киймеге суймейди. Коббиси аьлде уйкысы ашылып калмайды.

Мине буьгуьн де ол турды. Анасы ога ювын эм кийиминги кий, деди. Сыпырага анасы баласы ашап кетсин деп, сары май, кесек пыслак эм манная каша салды. Бала сыпырадагы аска коьз карасын таслайды. Ама ашамага коьнгили бармайды. Оьзи де сыпатын туьрлендирген. Не ди бир зат етпейгендей болады эди.

Сонг ол анасына карай берип:

– Анам, мен мектебке барайым. Онда бизге туьски асты береді эм мен соны ашарман, – деди эм не зат этер экен дегендей болып, анасы карайды, – мен сыпыра касында коьп олтырман...

Анасы сол заман ога айтады:

– Балам, аяр бир бала биледи, бала

мектеб алдына ашамага керек. Куьш йыймага керек. Ашамасанг, куьш кайдан келсин! Мектебке аш болып бармага ярамас! Сага онда окумага эм олтырмага кыйын болар. Ойынг баска затта болаяк. Аш курсакка окумага кыйын.

Замир асын аз ашап мектебке кетти. Столовыйда казаншы авырып сол куьн бала онда туьски асын ашап болмады. Бес дерис болды эм ол бек ашыкты. Мектебтен уйине келди эм баьри болган затты анасы айтып салды. Сол заман анасы эртен айткан соьзлерин кайтарып баласына тагы да бир кере айтып алды.

Экинши куьн де анасы баласын керек заманында тургызды. Ювын эм кийин деди. Сонг оьзи сыпарага бар затларын баласына ашамага салды эм коьз астыннан ога карап турды. Буьгуьн бала бир соьз де айтпай эм бир затта этпей, асын кутарып ашады эм дорбасын алып окумага кетти.

Аьне сол куьннен алып Замир анасы айткан маслагатын эсинде тутатан эди...

А.Утеев.

Джамия Аманбаева

Мутпанъыз

Биз излеп яшавда кыйын ак,
Кетемсиз алыс якларга.
Алыста яшав арувдей,
Кобринеди бизге тагы да.

Ундемей карайсынъ шобллигиме,
Тынысынъ ман авыр куурсинип.
«Ах, тагы да кобшип ногайым,
Йойылады экен кыдырып...»

Аьвелде биз туткан аьдетлер,
Балалык артымда калады.
Кобшеди, кобшеди аьдемлер,
Авлактынъ кобясы агады.

Мутпанъыз – деп айтаман сизге,
Адырда ювсаннынъ ийисин.
Атадынъ тоьринде кийизди,
Анадынъ аьдуьвли куьтуьвин,
Мутпанъыз ногай шоблин.

Сыйымаган кагытка

Бармакларды боякка,
Боядым ясамага,
Ак кагытка ызларын,
Шоблим акта салмага.

Ювсанлардынъ ийиси,
Мал туяктынъ ызлары.
Тувган ердинъ еннети,
Сыйымады кагытка.

Мен аямда ясайман,
Ата, ана суйимин.
Неге десе ак кагытка,
Сыйымаган байлыгым.

Ланъкалы Маймыл

(эртеги)

Маймыл-ана бир уйкен кесек банан сатып алды эм кызына келип айтты:

– Микке кызым, бу банан байламы тек конаклар ушын. Олар мага танъла келмеге кереклер. Сен ашап койма!

Экинши куын эртерек анадынъ кызы турды. Анасынынъ жакетин кийди, басына шляпасын салды, биревдинъ баъпишине кирди эм эсикти какты. Бойлмеде болса, тек анасы эди.

– Амансызба! – дейди Микке, – мен сизинъ конак. Кайтип яшайсыз?

Анасы кызынынъ ланъкалы экенин биледи. Эм ол бир зат та билмеген кисидей болып турды. Онынъ айтканын этейим деп ие ойланды.

– Хош келдинъиз, конагым! Калай яхшы болды сиз келип. Мине диван, олтырынъыз...

Микке олтырды эм анасы не зат салар экен деп карайды.

– Конагым! Сизди сыйлайыма? – деди анасы кызына карай берип.

Сонъ ол мен аъли шай асып аъкелейим деп, шыгып кетти. Сол заман Микке шкафтан банан байламын алды эм ашап баслады. Бираз заманнан анасы келди эм тамашага калды: банан байлпмыннан бир зат та калган йок... Ашувланды эм кызына тувра кепте карай берип:

– Кызым, сага не болган? Олай неге этесинъ? Мен сага буьгуьн конаклар келеек деп, айткан эдимше? – деди.

– Анам, сен мага банан тек конакларга дегенсинъ. Аъли мен сенде конакпан. Олай болганда ашамага мага ярайды, – деди кызы оъзи анасына карап.

– Олай болса, ыланъкалы кызым, баъринде ашап кой. Эндигиси мага конактынъ кереги де йок, – деди анасы да. – Сонъ шай аъкелди эм ишпеге кызына берди...

Аъне соннан сонъ, кызы анасына алдынгы, эткен заттын этпеди эм онынъ айтканын этип турды. Анасы да кызына разы болды...

Аъзирлеген С.Култаева.

Айлежи туьлки эм коян

(эртеги)

Бир кере коян орманлык бойы ман шавып бараяткан болады. Караса, ога карсы туьлки келеятыр эди. Коян туьлкиден бек коркады эм сокпактан кетпеге суюеди. Туьлки ога кышкырады:

– Кыйсык коьз, меннен неге коркасынъ?! Мен сага бир затта этпен. Сен мага янасшы, сага бир зат айтаяк боламан!

Коян туьлкиге корка берип карайды эм айтады:

– Каратагы, сен суюетаган затты! Мен янассам, сен мени ашаяксын!

– Кой! Сен, кыйсык коьз, солай

ойласынъ? Мен?! Мен сени бир де ашамаякпан! Сен бир кишкей, бир арык зат. Сени кайтип ашамага болар экен? Тек сага айтаягым бартагы!

Коян тагы да бираз ойланды эм айтты:

– Туьнегуьн мен бир кара торгайды коьрген эдим, ол бек йылайды. Мен оннан неге деп сорадым: «Сага аьши не болганды? Булай неге бузыласынъ?»

Ол мага булай явап берди: «Меним кишкей саьбийим уядан туьскен эди. Онынъ касыннан бир туьлки ювырып бараятыр эди эм меним саьбийимди коьрип, ашап коймаспа!»

Туьлки айлежисип коянга карады эм сонъында айтты: «Неге? Неге, кыйсык коьз? Ол туьлки мен тувыл эдимтагы, а баска бирев болган. Ол баска орманлыктыкы. Аь мен наьсипсиз биревмен. Меним

кишкей балам, бир кере сувда ойнап турган эм кайдан эсе де сол ерге карагус келип калады экен. Эм меним кишкей сабийимди канатларына кыстырып алып та кеткен. Оны да коьргенлер де барлар. Аь мен биревге зарар этпейтаганман!»

Эм туьлки йыгаландай болып, аяклары ман бетин ябады экен. Коян туьлкиди тынълайды эм ога айтады:

– Туьлки, сен мени мунда карап тур. Мен сол карагуска барайым эм оннан не ушин сенинъ сабийинъди аькеткен, сорайым!..

Туьлки эндигиси коян оннан кашпага сьуетаганын анълайды эм ога айтады:

– Туьнегуьн мен бир анъшыларды коьрдим эм олар сол карагусты урып оьлтирдилер. Эндигиси сен оны бир заманда да коьрмеексинъ. Эм сен меним кайгыма бир коьмек те этип болмаяксынъ! Оьзи тагы да йылагандай болады эм бетин аяклары ман ябады.

Кояннынъ туьлките яны авырьды. Эм ога янасады. Эм ол оннан не зат айтпага сьесинъ деп, сораык болып эди, туьлки бирден ога карап атылмаса! Коян оннан тегаран бир кашып кутылды. Эм куьшли кепте ювырып баслады.

Соннан бери коян туьлки мен соьйлегенде этпейди эм оны коьрсе, эректен кашып кететеган болды...

**Коьширген
С.Култаева.**

Тайгалы маслагатар

Дневнигинъ алып шык!..

Аыр бир бала
Ийги кепте биледи:
Окытувшы
Шакырса ок тактага
Дневдикти
Алып бирге кетеди,
Алган баа
Салдырмага ол ога!

Кобрсетпеге
Мутпа уйде дневник,
Не зат онда
Атага эм анага.
Калай аруув
Болар эди коьринип,
Муьйсинде
Турса бир «бес» каравга!

Аьзирлеген А.Утеев.

Тетейдинъ маслагаты

Бу зат яй вакытында болган. Аминат деген кызга бес ясы толады. Онынъ коьнъили ийги. Ога себеп бар: баъри де дослары тувган куьни мен кутламага савгалар алып келгенлер. Сыпырада аьлемет ясалган торт, туьрли шарлар. Балалар шатланадылар эм узак заман ийги коьнъилде ойнайдылар.

Куьн де кетип калды. Эндигиси кешки намаз да якынлайды эди. Аминат намазын этпеге суьймейди. Булай алганда, ол оны бир де йибермеген. Тек неге эсе де тувган куьнинде бек эрине эди.

Онынъ боьлмесине тетейи киреди эм юмсак тавысы ман кыздан сораьды:

– Ай, амалым, сен намаз кылдынъма?

Аминат уьйдемейди. Эм ишиннен ойланады: «Тувган куьнимде сама мага намаз йибермеге ярамайма аьши?» Ол озине «солай» деген явап бермеге суьеди эди. Тек ол алдатпага суьимеди.

– Йок, – деди шынтысы ман кызалак.

Тетейи тамашага калды эм каты каравы ман намаз кылмага алгасамага керегин коьрсетти. Аминат бек суьймей ойыншыкларын таслады эм намазлык алып намаз кылмага кетти. Ол аьр заман тетейин тынълай эди.

– Аминат, – дейди тетейи йылы тавысы ман кызга янасы берип. –

Сен баъри зат уьшин кудайда разылык билдиреек орынына, намазды йибермеге токтадынъ. Олай этпеге ярайма аьши? Не зат болса да, намаз этпеге мутпа эм эринме. Ол мусылманнынъ борышы. Эгер дейим намазды йиберсенъ де, тез болып оны кайтармага керек. Заман тавып. Аьр заман оз шагында намаз кылсанъ дурыс болар.

Аминат тетейи дурыс экенин анълады ишиннен эндиги намазды йибермеспен деди.

Коьширген С.Култаева.

СОНЪГЫ СОГЫС ВЕТЕРАНЫ...

Уллы Аталык согысынынъ ветераны, Ногай районынынъ Куьнбатар авылынынъ яшавшысы Шамшид Шуваков 2020-нши йыл февраль айынынъ сегизинде яшавдан кеткен. Онынъ да себеби-авыр эм узак заманга созылган маразы. Шамшид Шуваковка 98 йыл болган экен. 18 ясыннан алып ол элимизди душпаннан яклавда белсен кепте катнаскан. Сыйлы согыс эм ис ветераны бир неше орденълердинъ эм медальлердинъ иеси болган.

Шамшид Байгази улы Шуваков Дагестан республикасынынъ Ногай районынъ Орта-тоьбе авылында 1922-нши йыл тувган. 19 ясында болып фронтка шақырытылган. Согыс йылларынынъ авыр йолларын оьтип, 1945-нши Кызыл аьскерининъ явав полк сырасында болып, фашистлер бас каласы тап Берлинге дейим еткен. Оннан сонъ, Узак Куьнтувар фронтына япон аьскери ман согысув уьшин йиберилген. Экинши савлай дуньялык согысы биткеннен сонъ, Шамшид Шуваков оьз элине кайтып келген эм Ногай районынынъ Куьнбатар авылындагы Сталин атындагы колхозында куллык этип баслаган. Хозяйствода койшы бригадасы ман етекшилик эткен. Авыл хозяйство предприятиясинде сыйлы ясы уьйкен йыныслы меринос кошкарларын асыллап ман каарлеген. Онлаган йыллар узагында патшалык салган планын юн берувден арттырып толтырып келген. Коплеген авыл ясларын

малшылык усталыгына да уьйретип турган.

Боевой аьрекетлеринде катнаскан йылларында Шамшид Шуваков эки кере ява алган эм госпитальде ятып эмлевин де алган. Коьрсеткен эрлиги эм йигитлиги уьшин сыйлы ясы уьйкен экинши де-режели Уллы Аталык согысынынъ ордени мен, боевой сыйы уьшин, Кавказды босатканы уьшин, Ленинградты корсалаганы уьшин, Прагады босатканы уьшин, Берлинди алганы уьшин медальлер мен савгаланган. Онынъ суьврети коьп йыллар узагында колхоздынъ эм совхоздынъ сый тактасында илинип турган.

Эли уьшин сав оьмири белсен кепте куллык эткен кисе Шамшид Шуваков яшавынынъ сонъгы вакытына дейим яс несилиди патриотлык йосыкта тербияламага оьзин багыслап келген. Район эм авыл яслары ман йолгысларында оларга керек болган йылы соьзлерин айтып билген, ийгиликке уьйреткен, оьз Элин суьймеге эм онынъ патриоты болмага шақырган.

Сав Ногай районы йыйылысып, сыйлы согыс эм ис ветеранынъ сонъгы йолга салган. Шоьл ерининъ яматагы согыс эм ис ветераны Шамшид Шуваковты оьмир-оьмирге оьз эсинде саклаагына шек йок.

Яткан еринъиз еннетли болсын, сыйлы ясы уьйкен! – деп, айтар эдик.

Анвар-БЕК КУЛТАЕВ

ШАМШИД ШУВАКОВТЫНЪ ЭСТЕЛИГИНЕ

ЯЛГЫЗ ЭДИНЪ,
БОЛЫП СОГЫС ВЕТЕРАНЫ,
САГА СЫЙ ДА
ЭТИП ТУРГАН ЯМАГАТ.
ЭНДИ КЕТТИНЪ
СЕН ОЬМИРГЕ АРАДАН,
ЕННЕТТЕ ДЕ
СЕН ПАРАХАТ БОЛЫП ЯТ!
АТЫНЪ СЕНИНЪ
АЙТЫЛАЯК ШОЬЛИНЪДЕ –
КУЬНБАТАРЫНЪ
АВЫЗЫННАН ТУЬСИРМЕС.
СЫЙЛАП КОЛЫМ
СОЗА ЭДИМ ОЬЗИМ ДЕ –
СОНДАЙ КУЬНЛЕР
КОЬНЪИЛ БАСТАН ЭШ КЕТПЕС!

СЕН АЛДЫНЪДА
МЕН БАСЫМДЫ ИЕМЕН –
ШАМШИД, АГАЙ,
ТАВДАЙ КАЙГЫ ЯМЫЛЫП,
КАВЫРЫНЪА
САВ ТУРГАНДА КЕЛЕРМЕН –
ЙЫЛУВ СЫЙЫН
ЯМАГАТТАН МЕН АЛЫП.
ЯТ ПАРАХАТ!
ПАРАХАТ ЯТ! БОЛ ТЫНЫШ!
БИЗ ДАЙЫМ ДА
ЭСТЕ СЕНИ ТУТАРМЫЗ.
БОЛСЫН ШАТЛЫК,
БОЛСЫН СУЬЙСЕ НЕ КЫЙЫН,
ВЕТЕРАН ДЕП,
АТЫНЪ АЙТЫП АЛАРМЫЗ!

ЮМАКЛАР

1.

Онъга, солга
Окып атын шал конактынъ:
– Эки бурык
Бар бу соьзде, – деди кыз.
Ак ювырканга
Ясырынган ак юмактынъ
Таппасын тек
Тек тапкыр табар. Ол не?..

2.

Язлык сувды
Янландырды,
Яз яйнатты,
Куьлди куьз
Шорылдавын
Кыс тындырды,
Явып онынъ
Уьстине...

3.

Юмсак оьзи –
Мамык тувыл,
Колга конса,
Сув калар.
Куьпелек деп,
Оны кувып,
Шаппа, досым,
Ол ап-ак...

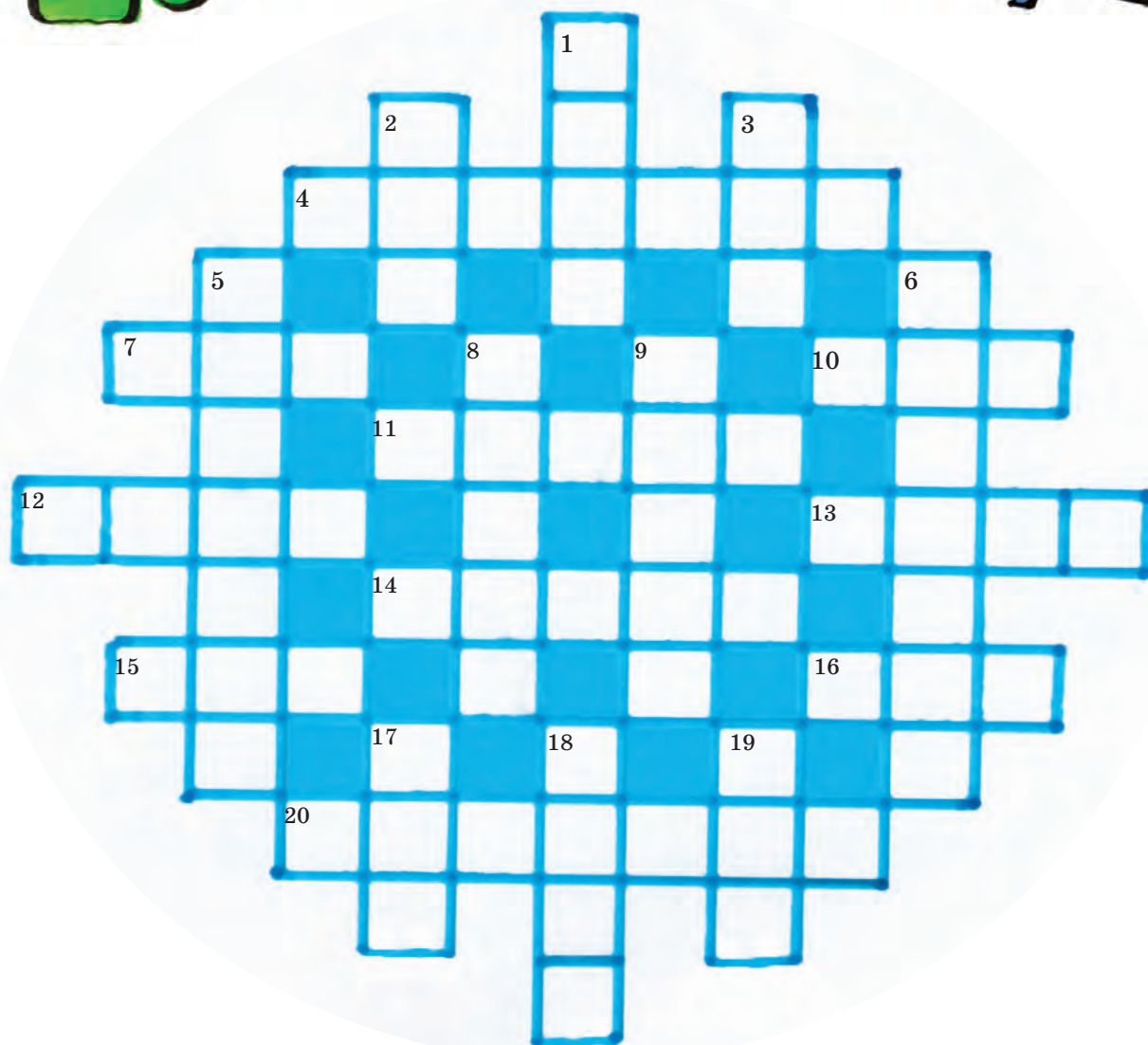

4.

Ак сакалын
Ялбыратып кыс келгенде,
Суйреп оны
Шыгарады бала-шага.
Салып сонда
Эки янбы ыз тоьбеде,
Зырганайды
Улпа карда кайкы...

Кроссворд

Солдан оңга

4. Каралды, азбар.
7. Китаплар ушун дорба
10. Аьдемнинъ юзи.
11. Язув алаты
12. Уый айваннынъ тувдыгы
13. Тенъиз коблиги
14. Эл, обкимет
15. Уый кусы
16. Авырлык, азап, юк
20. Орман тереги.

Йогарьдан тоьменге

1. Пештинъ шырагы
2. Урсанъ, шоршыйтаган ойыншык.
3. Баласы бар киси
5. Карашай-Шеркеш республика мил-
лети
6. Карашай-Шеркеш еринде сув.
8. Борыш.
9. Турак ер.
17. Егилетаган айваннынъ тувдыгы.
18. Эсли аьдем, аксакал.
19. Патшадынъ олтыргышы.

Ким ол?

Бу кишкей мысыкка ат тагып, кишкей хабар язып, «Лашын» журналына йибере меге амал этинъиз. Ол сизинъ тил байлынынъызды обстирер.

Соколёнок Лашын

1/2020

январь – февраль

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и массовых коммуникаций Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:

А.Исмаилов (зам. гл. редактора)
Т.Зургалова (отв. секретарь)
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева (редактор выпуска)

Художественный редактор З.Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера А. Самарская
Фото на обложке М. Колюбакиной

Формат 60x84 ¹/₈
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,51.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 04.03.2020 г.
Тираж 290 экз.
Заказ № 502.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколёнок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.